

Módos házak táján

Két rendhagyó faluról szeretnék írni.

Rendhagyók kimagasló eredményeik — termelés, építkezés, életszínvonal — tekintetében, de történelmük, etnikumuk dolgában is.

Rendhagyásuk ugyanakkor jellemző. Jelzi, mire van ma nálunk lehetőség, mit lehet elérni az emberi tényezők — szorgalom, leleményesség, okosság — latbavetésével, s hogy ugyanakkor az objektív körülmények — a serkentők és a lankasztók együttléve — hol állítanak nemcsak sorompót, hanem szabnak pályát is a fejlődés számára

Két rendhagyó faluról írnék hát. De nem rendhagyó módon. Sorolok, bemutatok, leírok sok mindent, és az olvasóra bízom, hogy összevessen, hasonlítsa, következtessen.

Mezőfény és Csanámos hazánk északnyugati részén terül el, Nagykároly közepében, a vörösgyagyas lösztalaj és a nyírségi futóhomok érintkezési vonalában. Közepes nagyságú települések: Fénynek 2300, Csanámosnak 2000 lakosa van.

Régészeti leletek bizonyítják, hogy mindkét falu vidéke már a bronzkorban lakott volt. A középkori oklevelekben is utalást találunk rájuk. 1469-ig a Bagossi, Vetési és Csomaközi család közös birtoka volt, majd a Károlyiak tulajdonába ment át. Csanámos szintén Károlyi-birtok volt, egy 1431-ből származó okiratban Chalanus néven találunk róla feljegyzést. Mindkét települést erősen megtizedelték a tatár-török átvonulások, de főleg a mozgó kuruc—labanc háború.

Az 1711-es szatmári békét követő időkben Károlyi Sándor birtokának benépesítése végett svábokat telepített Nagykárolyba és vidékére. Csanámosra már 1712-ben megérkeztek a Württembergből származó első telepesek, Fényre pedig 1720-ban jöttek Ulm környékéről. Minden család kapott 30 hold földet, a faluközösség pedig szőlőhelyet, kaszálót és legeltetési, erdőkitermelési jogot. A telepeseket viszont arra kötelezték, hogy terményben adózzanak és évente 17 napi robotot végezzenek földesuruknak. Károlyi az ellenreformáció térhódítását is szem előtt tartotta. Képzett katolikus papokat és iskolamestereket nevezett ki a falvakba.

Egy évtizeden belül a romok helyén rendezett falvak képe bontakozott ki. A föld iránti szeretetük, közösségi rendszerük, a mezőgazdaságban való jártasságuk nyomán a telepesek gazdasági helyzete megszilárdult. A régi faluból visszamaradt református jobbágy lakosság azonban hátrányos helyzetbe jutott, nem tudta felvenni a versenyt a telepesekkel. Munkamódszerüket nem ismerte, szokásaikat nem

szerette, és inkább elköltözött a faluból; a csanálósiaiak Börvelybe, a fényiek Be-rebe.

Kezdetben mindkét faluban szükség volt a gyors építkezésre. De a kapkodásnak mihamar megmutatkozott a hátránya. A szalmafedeles házak a fellobbanó tüzek nyomán porig égtek. Az újjáépítés nyomán azonban mindig szebb és rendezettebb lett a két falu. A békés természetű sváb lakosság igyekezett megteremteni a kapcsolatot a környékbeli magyar és román lakossággal. Szorgalmukkal és munkájukkal nemcsak a baráti viszonyt sikerült kialakítaniuk, hanem megbecsülést is szereztek. Papjaik, tanítóik magyarok voltak, az iskolában magyarul tanultak, így már a második generáció kultúrában és sok helyi szokásban beleilleszkedett a vidék hagyományába. Anélkül, hogy zárt egységüket feladták volna, bekapcsolódtak a környék lakosságának gazdasági és kulturális vérkeringésébe; 1848-ban a szabadságharc hívei között már ott találjuk a csanálósiaikat is.

A kiegyezés időszakában megkezdődött a kirajzás a falvakból. Az ipari és értelmiségi pálya felé való orientálódást elősegítette a két község sajátos belső gazdasági rendszere is. Minden fényi, csanálói gazda vágya az volt, hogy a vagyont gyarapítsa, egybentartsa. Ezt sajátos örökösödési forma, a „Frunť“-rendszer révén érték el. A szülők, tekintet nélkül arra, hogy fiú vagy leány, kiszemelték egyik gyermeküket, és neki adták az egész telket, házat, gazdaságot. Kezdetben a gyermek rátermettségét és a gazdálkodás iránti hajlamát tekintették alapnak. A századforduló után már rendszerint az elsőszülött fiút jelölték ki örökösnek. Ha a kiválasztott házasságra lépett, a birtok értékének felét a telekre költöző menyaszszony vagy vőlegény tartozott kifizetni. A többi gyermeket a szülők ebből a járadékból elégitették ki. Az ifjú gazda viszont köteles volt segíteni a testvéreket a tanulás ideje alatt vagy valamilyen szakma elsajátításában. Ha valamelyik testvér nem volt képes tanulni, azt családtagként befogadták. De a sorsa egyenlő volt a cselédével. Az öregek írásban rögzítették a természetben fizetendő életjáradékukat. A nagyházból hátra költöztek a számukra épített „pfründler“ házba, és amíg erejükből tellett, támogatták a családot. Ez a módszer eredményesen segítette elő a falu egységes fejlődését, de egy idő után az érdekházasságok, sőt a családon belüli házasságok városan hatottak a későbbi generációkra.

A múlt század hetvenes éveiben nagyfokú útépités kezdődött a vidéken. A Szilágyságot a Nyírséggel összekötő kövesút Nagykárolyon és Csanálósion át haladt Nyíregyháza felé. Ez sokat lendített a falu fejlődésén. Fénynek viszont csak harmadrendű bekötőtűt jutott. Ettől kezdve Csanálós gazdasági helyzete fokozatosan erősödött, és fejlődésében megelőzte Fényt. Előnyét növelte az is, hogy határában kevesebb volt a futóhomok.

A kövesút miatt Csanálós szorosabb kapcsolatba került a megyeszékhellyel, a községi központ jogát is megkapta, annak ellenére, hogy Fény lakóinak a száma mindig meghaladta a Csanálósét. Ugyanez a tényező döntött különben az 1968-as közigazgatási átszervezéskor is.

Érdeemes elgondolkozni azon, hogy mit vett át, mit folytatott, de mi újat, szokatlant is hozott itt a közös gazdálkodás? A két falu hagyományos szorgalma, németes fegyelme, szervezethez mint jó mag hullott a nagyüzemiség termékeny talajára. Avagy mindezzel együttvéve az új agrotechnika, a nemesített vetőmag, a gépésítés és a szocialista rendszer sokirányú támogatása vezetett jóra, de tény, hogy a terméshozamok fokozatosan emelkedtek, s megindult a munka a futóhomok meg-

hódítására is. Évről évre nőtt a munkaegység értéke és ezzel együtt a családok anyagi gyarapodása. (Az utóbbi 5 év munkaegység-értéke mindkét faluban 30 lej fölött volt.) Különösen a belterjes kultúrák hódítottak teret. Temérdek szőlőt, almát ültettek a homokra, elterjedt az ipari növények termesztése, valamint a zöldségféléké. Sajátos módon a háztáji gazdálkodás is föllandult: sok baromfit nevelnek, sertéseket hizlalnak — eladásra is — mindkét faluban.

A mezőn vagy az állattartásban elért sikerek messzemenően hatottak az életkörülményekre. Három-négy szobás, szép kivitelű házak épültek a régiek helyébe. Az udvarokat átrendezték, szőlőlugasokat, virágoskertet varázsoltak a házak mellé. A deszkakerítések helyébe a legtöbb helyen vaskerítés került.

Az egyéni gyarapodás mellett a közbizonyra és a kulturális értékekre is gondoltak. Saját erőből emeletes iskolát építettek Csanáloson. Most épül a tornaterem és az új óvoda. A községnek önálló könyvtára van. Megjegyzendő, hogy az egyéni jólét megteremtésében a fényiek már behozták a lemaradást. A munka termelékenységében pedig egyes területeken túlszárnyalták Csanálost. (A búzatermelésben országosan az első helyre kerültek.) A modern emeletes iskola és óvoda Fényen is épülőben van.

Mindkét faluban sokat adnak a külsőségekre. Ezért valamennyi családnak fő törekvése — s a fiatal házásoknak is a vágya —, hogy portájuk különb legyen, mint bárkié. Volt rá eset, hogy jó házat lebontottak, csak hogy tetszetősebbet építsenek. Az építés kalákában történik, kilencvenen-százan is dolgoznak a falak felhúzásakor.

A porták rendbetétele után a lakásberendezésre került sor. A legtöbb házban 20—30 ezer lejes bútor van. A villamos gépek éppen úgy, mint az aragáztűzhelyek, természetes velejárói a háztartásnak. Minden harmadik lakóra jut egy rádió, és minden ötödikre televízió. A táskarádió, magnó és lemezjátszó megszokott „kellék” a fiatalok társaságában.

Érdemes megfigyelni, hogy az anyagi javak gyarapításában időnkint kiemelkedik valami, és rangjelző, értékmérő szerepét tölti be. Egy időben vaskerítést épített mindenki, máskor a televízió volt a legfontosabb fokmérő. Napjaink fő építkezési témája a fürdőszoba. Csanáloson a házak felében van felszerelt fürdőszoba, míg Fényen 522 hajlékból 230-ban. Egyik falunak sincs vízvezeték-hálózata, ez a vidék mostoha hidrogeológiai viszonyaival magyarázható. A vizet a lakásokba ásott vagy a 30—50 méterre lefúrt artézi kutakból szivattyúzzák föl. Az ilyen kút maga 5000—6000 lejbe kerül.

Amilyen egyértelmű örömről beszélünk a jólét, a gyarapodás láttán, éppolyan vegyes érzelmeket vált ki az, hogy nem tudnak még élni a bőséggel, a javakkal. Mindkét faluban például sok zsíros, laktató, vastag ételt fogyasztanak, egyre nagyobb gondot okoz a túltápláltság, mind többen szenvednek az elhízás, a „bővérűség” következményeitől, növekszik azok száma, akik szívbántalmak, érrendszeri betegségek miatt kerülnek kórházba — vagy temetőbe.

Mit hoz a jólét a kultúra, a nevelés dolgában? Fogas kérdés. Mert az eredmény nem egyértelműen biztató. Az iskola fontosságát, a továbbképzés szükségességét mindkét faluban támogatják. A nyolc osztályt végeztek — majdnem teljes létszámban — tovább tanulnak. Elsősorban a középfokú szak- és elméleti liceumok felé orientálódnak, de az ipariskolák iránt is nagy az érdeklődés. Mindkét faluból naponta 30—35 tanuló ingázik a nagykirályi iskolákba. Az érettségizettek jó része tovább tanul, évente öten-hatan végeznek főiskolát. A legnagyobb érdeklődés a mezőgazdasági és műszaki pályák iránt nyilvánul meg. A nyári szünetben az iskolások bekapcsolódnak a munkába, és 80—90 munkaegységet is megkeresnek.

A tanulóiifjúság, különösen Csanáloson, elég erősen befolyásolja a szülők gondolkozását. A tudomány, a technika iránt fokozódik az érdeklődés. Az otthonokban megjelent a könyv. S mivel a külsőség a fő tényező, a könyvek száma és azok szépsége bizonyos rangot jelent. Ezt viszont aligha lehet bárkinnek is szemére vetni. Jó, hogy ott van a könyv a szekrényen, téli estéken sor kerül rá. Az idősebb korosztály szereti olvasni. Az olvasással kapcsolatban van azonban egy érdekes előítélet. Különösen az asszonyok részéről. Szégyellik, ha látják, hogy olvasnak! Ezért még ma is lopva viszik a könyvtárból haza a könyvet. Ott gyökerezik még a gondolatukban a felfogás, hogy az olvasás luxus, csak az ér rá olvasni, aki nem dolgozik. Különösen a történelmi tárgyú és romantikus beállítottságú könyveket kedvelik, a falusi tárgyú regényeket nem. Az a véleményük, ezt a témát ismerik eléggé, felesleges erről még olvasni is. A könyvben csak az érzelmi hatást keresik, az értelmi oldalt nem igénylik. A könyvtárosnő minden igyekezte ellenére Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvét kézbe se vették.

Minden házba jár a *Szalmári Hírlap* vagy az *Előre*. Sokan olvassák a *Falvak Dolgozó Népét*. S még többen olvasnák e lapot és a *Dolgozó Nőt* is, ha járna a könyvtárnak.

Fényen a könyvek vásárlása iránt még nem túl élénk az érdeklődés. Itt egyelőre csak a tanulóiifjúság vásárol, hogy saját könyvtárat hozzon össze. A falunak van önálló könyvtára, de olvasói nem annyira válogatósak, mint a csanálosiak. Ők is elsősorban az eseménydús műveket és a romantikus témákat kedvelik, de szívesen olvassák a mai életünkkel kapcsolatos könyveket is.

Majdnem nyolc éve nem volt színházi előadás Csanáloson, a közömbösség és érdektelenség miatt. Meggondolkoztató és elszomorító. Pedig a nagykarolyi tanári amatörgárda annak idején mindig zsúfolt nézőtér előtt játszott. Valahol tehát hiba történt. De hol? A tévé elterjedése hódította el a színházról a falu népét? Nem vitás, az is. Az általános vélemény mégis az, hogy az oktrojált sablonos darabok csukták be a művelődési ház ajtaját. Pedig a csanálosiak szeretik a színházat, a tévé pedig náluk már nem újdonság, nem néznek meg mindent, megválogatják a műsort. Most már megint szívesen fogadnának egy hangulatos színdarabot. Jó előkészítéssel, szervezőmunkával bizonyára újra megtelne a művelődési otthon.

Fényen más a helyzet. A televízió miatt itt is volt kiesés, de a művelődési háza nem néptelenedett el. Az utóbbi időben a kulturális megnyilvánulások száma szépen gyarapszik.

Mindkét faluban van klubhelyiség. De felhasználásukról a legnagyobb jóindulattal sem lehet méltányoló hangon szólni. Van benne tévé, pingpongasztal s néhány rendetlenkedő, hancúrozó suhanc. Tavasztól késő őszig az emberek 40—50-es létszámú brigádokban együtt dolgoznak a mezőn. Véleményüket munka közben kicserélik, ekkor klubra nincs szükség. De télen, jól fűtött teremben szívesen összegyűlnek.

Néhány éve az asszonyok rákaptak a kézimunkázásra. Válogatás nélkül, sorozatban gyártják a falvédőket, terítőket. Sajnos, kellő irányítás híján mindenféle ríktó holmit készítenek. A tantestület és a helyi értelmiségiek feladata lenne a jó ízlés kialakítása, és nemcsak a kézimunkázás terén; mindkét faluban megkezdődött a lakberendezési dísz tárgyak felhalmozása, s félt, hogy előnti a falut a vásári holmik áradata. Csanáloson festményre, képre egyelőre nem sokat adnak. Itt ott akad szentkép, de nem sok. Fényen viszont a szép szobából nem hiányozhat a szentkép; kontár tucatmunkák. Minthogy a tantestület nem ingázó vagy óraadó átfutó vendégekből áll, hanem javarészt tósgyökeres helybeliekből, akik ismerik a falu minden rezdülését, valóban hozzájárulhatnak az ízlésneveléshez.

A lakáskultúrához tartozik a ház célszerűsége és kihasználási formája is: Csanáloson többnyire dísznek, mutogatásra van a több szoba. Míg évekkel ezelőtt csupán egyet rendeztek be tisztaszobának, a jómód növekedésével most már kettőt. A család viszont életének nagy részét a konyhában tölti. A terjedelmes konyha azonban csak télen veszi át funkcióját, koratavasztól hideg őszig a nyárikonyhában esznek, főznek. Újabban viszont a gyerekek zavartalan tanulása érdekében az egyik szobát rendszeresen fűtik.

Fényen a tisztaszobát nem tartják csupán dísznek, használják az utcára néző szobát is. Az egyiknek meghagyják ugyan ünnepi jellegét, de nem oly mereven, mint régebben.

A házakat kívülről erős cementes habarccsal vakolják le, majd halvány színekkel festik be. A vaskerítésre nem tesznek zárólemezt, hogy a rendezett udvart látni lehessen. Néhol már lebontották a nagy csűröket, de a porták képére még mindig jellemzőek. Szerepük annyiban módosult, hogy a szekeret fokozatosan felváltja a gépkocsi. A tágas udvarokat virággyászokkal, szőlőlugasokkal és gyümölcsfákkal telepítik be. Ez a hasznos, szép munka mindkét faluban egyre jobban terbélyesedik. Fényen nagy gondot fordítanak az utcák rendbentartására is. A hajdani piactereket parkosították, fákkal, virágokkal ültették be.

Régóta ismerem ezeket a falvakat. Sokszor elgondolkoztam az ott tapasztalt jelenségeken vagy a két helység közt mutatkozó különbségeken. Egyik-másik jelenségnek, különbségnek értem az okát, másoknak nem. De hogyan is magyarázhatnék meg egymagam mindent? Az összehasonlítással csupán azt jelezném, hogy két ennyire hasonló eredetű, sorsú, életszínvonalú falu közt is mennyi az eltérés, amire minden esetben tanácsos tekintettel lenni. A körülményeknek, természeti és társadalmi adottságoknak valóban megfelelő gazdálkodást vagy kulturális tevékenységet ma már nem lehet folytatni e helyi sajátosságok figyelembevétel nélkül.

Különleges szokás vagy hagyomány egyik faluban sincsen. A „kirkbáj“ (Kirchweih), a templomszentelés napja mindegyik faluban megvan. Még néhány évtizeddel ezelőtt vallásos jellegű volt, ma már többnyire világi tartalmat kapott. Evés-re, ivásra, vendégfogadásra alkalmas nap lett belőle. Népviselet nincs, sem népdal. A lakodalom Csanáloson egyszerű, az a felfogás, hogy az ünnepi összejövetelemindenki kedvére szórakozzék. A fiatal pár csak ajándékokat fogad el. Menyasszonytánc és pénzügyítés nem szokás. Ezt kéregetésnek tekintik. Az a vélemény, hogy a keletgyét maguk is „ki tudják állítani“. A fiatalok néhány évig valamelyik szülőnél laknak, majd külön házat építenek. Fényen a házasulandók elfogadják a legértékesebb ajándékokat is, sőt egy idő óta a menyasszonytánc is szokássá vált.

Ahol építkeznek, öltözködnek, vásárolnak, ott általában kevés a gyermek. Ez mondható a legtöbb bányászi faluról éppúgy, mint Kalotaszegről, Aranyosszékről vagy a kolozsvári Hóstátról. E két faluban viszont az egyke ismeretlen fogalom. Az egygyermekes családot lenézik. Úgy vélekednek, hogy csak azok nem nevelnek legalább 2—3 gyereket, akik lusták, semmirekellők, s a gyermekáldás helyett a kényelmet választják. Úgy gondolom, hogy ez a demográfiai helyzet nem véletlen. Bizonyos vonatkozásban — és kicsiny keretek között — tükrözi azt a folyamatot, amely világviszonylatban is megmutatkozik (itt-ott némi eltéréssel). Arról van szó ugyanis, hogy a szegénységből a gazdagodáshoz vezető korszakban általános a szaporulat-csökkenés. A jólét bizonyos fokán túl és megfelelő történelmi-társadalmi feltételek között azonban újra növekszik a gyermekáldás.

A szóban forgó két helység is már évtizedek óta gyarapszik, s különösen az utóbbi évek jómódja oda vezetett, hogy a gyermeket szívesen vállalják, minthogy a több utód nem fenyegeti már a családot anyagi visszaeséssel.

Külső szemlélő számára azonban ez a megállapítás ellentmondásosnak látszik. Az iskolában ugyanis kevés a gyermek. Ennek az a magyarázata, hogy a háború alatt és utána egy teljes generáció pusztult el ezekben a falvakban. A 25—30 éves újnemzedék csak most jutott el a családalapítás fokára. De ez már hatásában is megmutakozik. Mindkét faluban új óvodára van szükség.

A kocsmázás, italozás csupán vasárnap délutáni szórakozás. A sör vagy a pálinka kedvéért térnek be az italmérésbe. Mindkét faluban szőlőművelés folyik, minden házban van lugas, ami megtermi a család szükségletét. A duhajkodást, verekedést nem szívelelik. Csak a munkával megszerzett anyagi gyarapodást tartják virtusnak. Családi ünnepeken, baráti összejöveteleken, amikor a bor is felmelegítette a hangulatot, ún. magyarnótákat énekelnek.

E falvak fejlődése manapság új szakaszhoz vezetett. Akik szakmát tanultak vagy főiskolát végeztek — eltávoztak. A közeli Nagykárolyban több üzem kezdte meg működését, sok fiatal jár a városba dolgozni. A szövetkezeti gazdaságnak hovatovább munkaerőgondokkal s a tagság előregedésének kérdésével kell megküzdenie. Csakhogy a föllendülést éppen a munkaigényes művelési ágak, az ipari növények, a szőlő és a gyümölcs biztosította. Mi lesz ezután? A munkaerőhiányt fokozottabb gépesítéssel igyekeznek pótolni. A több száz hektáros gyümölcsösben ennek ellenére a begyűjtés idején nagyon hiányzik a dolgozó kéz, mind több a termésbetakarítási veszteség. A termény szállítása és tárolása is ugyancsak gondokat okoz. A pillanatnyi nehézségek kiküszöbölésére megkezdtek a bekötőutak kikövezését, az almatárolók építését, sőt egy kisebb kapacitású feldolgozó üzem létrehozását is tervezgetik.

*

Amikor 23 évvel ezelőtt először jártam ezekben a falvakban, feltűnt nekem, hogy a házak előtt nincsenek kispadok. Meg is kérdeztem egyik ismerősömtől ennek az okát. Így válaszolt: „Mi nem érünk rá az utcán tereferélni, mi dolgozni igyekszünk mindig.“ A mai falu képét látva, ez a huszonhárom évvel ezelőtti válasz számomra ma is úgyszólván mindent megmagyaráz.

Benedek Zoltán

**Kiss Anna (Marosvásárhely):
Sziüreti bál**

